

تفسیر
سورہ حجرات

آیة اللہ سید رضا حسینی نسب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار

سوره مبارکه حجرات، از سوره های کم حجم ، ولی پرمعنای قرآن مجید است. این سوره بنا بر سخن مفسران و مورخان قرآن کریم، در مدینه منوره نازل گردیده است.

برای اینکه معلوم گردد کدام سوره از قرآن در مکه معظمه نازل گردیده است، که اصطلاحاً سوره "مکی" نامیده می شود، و کدام سوره در مدینه فرو فرستاده شده که در اصطلاح، سوره "مدنی" نامیده می شود، دانشمندان تفسیر قرآن ، معیارهایی را عرضه کرده اند.

یکی از این موازین این است که سوره هایی که با عبارت "یاایها الناس" شروع شده باشند، نوعاً سوره مکی هستند، زیرا در زمانی که پیامبر گرامی اسلام (ص) در مکه زندگی می کردند و به شهر مدینه مهاجرت ننموده بودند، اکثر قریب

به اتفاق مردم آن دیار و مخاطبان آن حضرت، افراد غیر مسلمان بودند، و بر این اساس، خطاب خداوند به "ناس" یعنی مردم است.

ولی پس از هجرت رسول گرامی (ص) به شهر مدینه و گرایش گروه های بزرگی از مردم به دین مبین اسلام، اکثر مخاطبان قرآن در آن سرزمین، مسلمانان و اهل ایمان بودند، و بر این اساس، در این برهه از زمان، مؤمنان مورد خطاب قرآن مجید می باشند.

این گروه از مفسران به حدیثی از پیامبر بزرگ اسلام (ص) تمسک جسته اند که ابن عباس از آن حضرت بدین شرح، نقل کرده است:

"ما نزل یا (ایها الذین آمنوا) إلا بالمدينة، ولا (یا ایها الناس) إلا بمكة."

یعنی: هیچگاه "یا ایها الذین آمنوا" نازل نشد، مگر در مدینه؛ و هیچگاه "یا ایها الناس" نازل نگردید، مگر در مکه.

اما نکته ای که در اینجا باید در نظر گرفته شود این است که: گرچه بسیاری از آیات سوره مبارکه حجرات با عبارت "یا ایها الذین آمنوا" آغاز گردیده، ولی یک آیه در اواخر سوره یادشده، با "یا ایها الناس" شروع می شود. آن آیه از این قرار است:

"يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ".

بنا بر این، آیه یاد شده مورد بحث دانشمندان تفسیر و تاریخ قرآن است که آیا مکی است، یا مدنی.

با این حال، در نزد مفسران قرآن، مسلّم است که پیکره کلیّ سوره حجرات و نوع آیات نورانی آن، از گروه سوره های مدنی می باشد.

سوره ارتباطات

سوره حجرات، هیجده آیه دارد. بخش بزرگی از این آیات که عمده محتوای این سوره را تشکیل می دهد، بر سه بخش، تقسیم می گردد:

تعدادی از این آیات، پیرامون تنظیم روابط صحیح میان مؤمنان از یک سو، و خداوند متعال از سوی دیگر، گفتگو می کند. تعدادی دیگر از آیات یادشده، در خصوص تنظیم ارتباط میان مسلمانان و پیامبر گرامی اسلام، صلی الله علیه و آله و سلّم، بحث می نماید. بخش سوم از آیه های نورانی این سوره مبارکه، در باره روابط جوامع و افراد مسلمان در بین خودشان، سخن می گوید.

بر این اساس، می توان در یک نگاه کلی به این سوره شریفه، آن را سوره ارتباطات دانست.

با بیان این مقدمه کوتاه، اینک به شرح و تفسیر آیات سوره مبارکه حجرات می پردازم.

تفسیر آیه اول

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدَمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، پیشی نگیرید در نزد خدا و پیامبر او، و پروا پیشه باشید، بدستی که خداوند، شنوا و داناست.

شرح:

دانشمندان علم تفسیر، در شرح این آیه شریفه، نظریات گوناگونی ارائه کرده اند.

برخی از مفسران بر آنند که مقصود از عبارت یادشده این است که مبدا حکمی را که خدا و پیامبر او بیان نفرموده اند، از جانب خودتان صادر کنید و بر حکم پروردگار و رسول وی مقدم بدارید، و پرهیزکار باشید، که خداوند شنوا و داناست.

بنا بر سخن این گروه، منظور از پیشی گرفتن در نزد خدا و پیامبر (ص)، عبارت است از مقدم داشتن حکمی که ساخته

و پرداخته ذهن بشر است، بر حکمی که خدا و رسول او صادر فرموده اند. و این نکته، همان مطلبی است که در موارد دیگری از قرآن نیز، آمده است. به عنوان مثال، در آیه ای دیگر چنین می خوانیم: "ان الحکم إلاّ لله". یعنی: حکمی نیست، مگر برای خدا.

ممکن است مقصود از پیشی گرفتن در نزد خدا و رسول، این باشد که نباید مسلمانان عملی را انجام دهند و یا جهت گیری خاصی را اتخاذ کنند که مخالف فرمان خدا و رسول باشد، و در قرآن و سنت، حکمی بر خلاف آن عمل صادر شده است.

بنا بر این، مقصود از این آیه، نهی از مقدّم داشتن رفتار و کردار مسلمان نسبت به فرمان پروردگار بزرگ، و پیامبر گرامی است. به عبارت دیگر، قرآن مجید در صدد پیشگیری از جدا شدن مسلمانان از اصل و جوهره دین خداوند است، که گاهی با عنوان های برّاقی مانند تجدد طلبی، و جدایی دین از اداره جامعه، و یا امثال آن صورت می پذیرد.

با دقّت در آیه یادشده، چنین به نظر می رسد که منظور از تقدّم در آیه شریفه مذکور، اعمّ است از بیان سخنی که حاکی از حکمی بر خلاف فرمان خدا باشد، و نیز عملکردی که نوعی تمرد در دین الهی محسوب می شود و بیانگر جدا

شدن از سرچشمه کتاب و سنت است. شاهد دیدگاه مذکور این است که در پایان آیه یادشده، کلمه "سمیع" (یعنی: شنوا) و کلمه "علیم" (یعنی: دانا) آمده است. سمیع، به نوع اول از پیشی گرفتن که با کلام است تعلق می گیرد، و علیم به نوع دوم که پیشی گرفتن در عملکرد و رفتار است بر می گردد.

راز صعود و سقوط

با بررسی تاریخ اسلام و مطالعه عملکرد مسلمان در طول چهارده قرن گذشته به خوبی روشن می گردد که هرگاه جامعه اسلامی از این فرمان الهی پیروی نموده اند و به اصول اساسی آئین راستین خود وفادار بوده و به دستورات روشنگر آن عمل کرده اند، دوران موفقیت و سرفرازی خود را گذرانده اند.

از سوی دیگر، هرگاه با این سخن خداوند در آیه یادشده به مخالفت برخاسته اند و از سرچشمه دین الهی و فرامین مکتب حیات بخش خود دور گردیده اند، به درّه ناکامی سقوط کرده و راه شکست را پیموده اند.

در اینجا به منظور رعایت اختصار، نمونه ای از جدا شدن جامعه مسلمانان از اصول اساسی آئین الهی را از نظر گرامی شما می گذرانیم:

مکتب رهای بخش اسلام، توصیه به آموزش علم و حکمت را سرلوحه دستورات خود برای جامعه اسلامی قرار داده است. علاوه بر آیات قرآن و احادیث معصومین (علیهم السلام)، سیره و روش زندگانی پیشوایان بزرگوار ما نیز، شاهدی بر این سخن است. در اینجا نمونه ای از سخنان سردمداران بزرگ مذهب خود را به عنوان مثال، یاد آور می شویم:

یکی از یاران امام صادق (ع) از آن حضرت پرسید: کدام ماه در طول سال از همه ماه ها بهتر است؟

آن حضرت فرمود: ماه رمضان.

پرسید: کدام شب در ماه رمضان از همه شبها افضل است؟
فرمود: شب قدر.

پرسید: کدام ساعت در شب قدر از همه ساعات بهتر است؟
فرمود: ساعت سحر.

پرسید: کدام عمل در ساعت سحر شب قدر که بالاترین ساعت در طول سال است افضل است؟

فرمود: آموختن.

از این روایت زیبا به خوبی روشن می گردد که از دیدگاه آن پیشوای راستین، تعلیم و تعلّم، روح آموزه های دینی ما را تشکیل می دهد و بهترین عمل در شبهای قدر، یاد دادن علم و یاد گرفتن است. بنا بر این، بالاترین عبادت در شبهای قدر در مساجد و مراکز مذهبی، فراهم کردن زمینه برای تعلیم دانش های ارزشمند و معارف دینی است.

تا زمانی که مسلمانان به اینگونه توصیه ها عمل می کردند، بزرگترین دانشمندان جهان را در دامن خود پرورش می دادند. در آن روزگاران، بزرگترین فیلسوف جهان یک مسلمان بود، مانند ابونصر فارابی. بزرگترین پزشک آن دوران یک مسلمان بود، مانند ابن سینا. بزرگترین شیمی دانان جهان مسلمان بودند، مانند جابر ابن حیّان و رازی. و معروفترین منجمان جهان مسلمان بودند، مانند ابو ریحان بیرونی و خواجه نصیر الدین طوسی.

اما از آن زمانی که مسلمانان، سلیقه های شخصی خود را بر جوهره دین خدا و آموزه های اصیل اسلامی ترجیح دادند و به جای آموختن علوم، تنها به تکرار اذکار و اورادی که احیاناً از معانی آن ها هم سر در نمی آوردند روی آوردند، و بطالت را

بر تلاش در جهت پیشبرد دانش و حکمت برگزیدند، از کاروان
علم و فناوری عقب ماندند و راه سقوط را پیمودند.

بدین جهت است که خداوند بزرگ در نخستین آیه از سوره
حجرات، مسلمانان و مؤمنان را توصیه می فرماید تا گوهر
گرانهای دین خدا را از دست ندهند، و از سرچشمه زلال
مکتب وحی، فاصله نگیرند.
